

Oponentský posudek disertační práce: *Fysis iónských myslitelů* (R. Kočandrle)

Předně je třeba zdůraznit, že předkládaná práce splňuje všechny požadavky, kladené na disertační práci. Autor si zvolil z mnoha hledisek komplikované téma, které je ovšem zároveň velmi důležité pro pochopení a interpretaci nejen předsókratovské filosofie, nýbrž i počátků vědeckého diskursu či archaické kultury: totiž pojednání o *fysis* u prvních filosofů, Anaximandra a Hérakleita. Zpracování zvoleného tématu je velmi obtížné především proto, že v případě Anaximandra se nám nedochovaly takřka žádné přímé či autentické texty (veškeré textové doklady jsou pouhými parafrázemi či různými shrnutími pozdějších autorů) a ze čtyř Hérakleitových zmínek *fysis* si lze zase jen velmi obtížně učinit o *fysis* nějakou komplexnější představu. Tato velmi nepříznivá textová situace si může do jisté míry vynucovat i specifický způsob zpracování a podání, který by bylo možno formulovat takto: Protože existuje příliš málo (přímých) textových dokladů, které by umožňovaly učinit jednoznačnější závěry, může se zdát vhodné psát co nejvíce hypoteticky, resp. se omezit pouze na uvádění a komentování různých možností a hledisek. Zdá se, že autor, R. Kočandrle, vědom si této specifické textové situace zvoleného tématu, jí přizpůsobuje i způsob podání – ve výše naznačeném smyslu.

Na jednu stranu lze autorovi jistě přičíst k dobru, že bere vážně textovou situaci a že jí přizpůsobuje i způsob výkladu. Tento přístup však na druhé straně vede k nebezpečí, že vše, co řekneme, budeme vzápětí relativizovat s tím, že to je pouhá – byť velmi pravděpodobná – možnost. Domnívám se, že autor ve snaze vyhnout se přílišné jednostrannosti a jednoznačnosti (jež by byla z hlediska textové evidence neoprávněná) upadá do opačného extrému a důsledně se snaží vyhnout jakémukoli jednoznačnějšímu a závažnějšímu závěru a soudu. A to nejen při řešení dílčích problémů, nýbrž i v případě celkového záměru (tj. pojednání o *fysis*).

Po přečtení práce si čtenář může oprávněně položit otázku, k čemu vlastně autor dospěl. Jak vyplývá např. z abstraktu, autor neměl v úmyslu dojít k žádnému příliš jednoznačnému závěru, nýbrž spíše chtěl pouze přiblížit, v jakých souvislostech byla *fysis* pojímána ranými iónskými mysliteli. Domnívám se však, že vágnost podání (která však jistě nepochází z autorovy „neschopnosti“, nýbrž je spíše – jak bylo řečeno – výrazem autory upřímné snahy přizpůsobit formu podání textové evidenci) neumožňuje čtenáři, aby tyto souvislosti nějak více postřehl, dokázal sledovat a vyvodil z nich nějaké konkrétnější závěry pro své další studium. S jistou nadsázkou lze říci, že čtenář je na konci četby ve stejné situaci, jako byl na jejím začátku; lze totiž očekávat, že kvůli neexistenci přímých pramenů

nemůžeme říci o *fysis* u Anaximandra nic jistého (a autor kromě toho, že ukazuje, že pojem *fysis*, připisovaný Anaximandrově peripatetickou tradicí, nemůže být užit v autentickém smyslu, neříká nic jasnějšího a konkrétnějšího o Anaximandrově domnělé archaické koncepci *fysis*). V případě Hérakleita je situace podobná: autor sice důkladně rozebere všechny zlomky, v nichž se o *fysis* hovoří, avšak vzápětí konstatuje, že „nejsme bohužel s to určit skutečný význam daného slova“ (s. 126), a tedy patrně ani specifickou archaickou koncepcí *fysis*.

V předkládané práci je tedy patrné určité napětí, které je – na jedné straně – dáno čtenářovým očekáváním, že se dozví něco víc o archaické koncepci *fysis*, avšak na druhé straně není po přečtení celé práce jeho očekávání příliš uspokojeno. Zdá se, že toto napětí je do značné míry působeno autorovou upřímnou snahou pojednat zvolené téma co nejzodpovědněji. Zdá se totiž, že si autor při psaní stále více uvědomoval problematičnost zpracovávaného tématu. Při četbě kapitoly o Anaximandrově má totiž čtenář stále větší pocit, jako by autor chtěl ztotožnit koncept *to apeiron* s koncepcí *fysis*; takové explicitní ztotožnění však autor nakonec nikde neprovede, tedy alespoň ne v kapitole o Anaximandrově. V závěru však autor nejprve konstatuje, že „může být velmi pravděpodobné, že Anaximandros již termín užíval v jemu vlastním smyslu, dochované referáty nám neskýtají textovou oporu k tomu, abychom jej náležitě určili a porozuměli mu.“ (s. 128) Přitom však v následujícím odstavci velmi překvapivě konstatuje, že „právě *to apeiron* je Anaximandrovou *fysis*.“ (s. 128) – Zdá se tedy, jako by autor měl na počátku představu, že bude možné u Anaximandra ztotožnit *to apeiron* a *fysis*, avšak nakonec jako by nahlédl, že by to byl příliš smělý závěr a neučil ho.

Vzhledem k tomu, že se převážná část práce se zaměřuje na Anaximandra (s. 17-105), je třeba se u této kapitoly blíže zastavit. Pojednání Anaximandra působí poněkud neproporčně. Autor se nejprve detailně zabývá osobou Anaximandra, kdy přesně žil atd., a jeho dílem (srv. gnómon, mapa atd.) (s. 17-32). Proto když se na s. 32 dostane k nejdůležitějšímu Anaximandrovu zlomku, resp. Simplikiovu referátu (A 9), v němž se nachází i údajný přímý citát, tak čtenář důvodně čeká, že po rozboru tohoto zlomku bude následovat i rozbor jiných aspektů Anaximandrově myšlení; a autor na začátku rozboru Anaximandra toto očekávání ve čtenáři dokonce sám vzbudí, když říká: „Klíčem k Anaximandrově myšlení je astronomie.“ (s. 21) Čtenář tedy očekává, že budou postupně probrány všechny aspekty Anaximandrově myšlení, avšak nakonec – s určitým rozčarováním, ba zklamáním – zjišťuje, že celý zbytek kapitoly o Anaximandrově (tj. zhruba sedmdesát stran) je věnován pouze rozboru Simplikiova referátu. (Jistou satisfakcí může pro čtenáře být to, že v rámci tohoto rozboru autor zohledňuje i ostatní aspekty Anaximandrově myšlení

(např. kosmogonii) a při rozboru vlastního citátu z Anaximandra se důkladně vyrovnává s Aristotelovým myšlením, jehož prizmatem byli předsókratovští myslitelé nahlíženi – to však nemůže dojem určité disproporčnosti kapitoly o Anaximandroví přece jen odstranit.)

I přesto, že se jedná o velmi důkladný a fundovaný rozbor, kterému je věnováno víc než polovina práce, tak lze právě na rozboru Simplikiova referátu spatřit určité meze autorova přístupu. Snaha vyhnout se jednoznačným závěrům vede totiž autora místy k tomu, že různé interpretační problémy řeší pouze odkazy na to, jak daný problém řešili jednotliví interpreti, resp. pouze shrnuje jejich stanoviska, aniž by k těmto stanoviskům zaujímal postoj (hodnotil je, odmítal či přijímal za vlastní). Pro čtenáře to může být přínosné potud, že se obeznámí s různými možnostmi řešení daného problému, popř. získá přehled o důležité sekundární literatuře, avšak na druhé straně mu bude zcela chybět názor samotného autora. (Vzhledem k tomu, že o Anaximandroví máme pouze (doxografické) referáty, a vzhledem k tomu, že autor o něm často referuje pomocí přehledu (naší) sekundární literatury, která shrnuje pouze různé doxografické pozice, bylo by možné s jistou nadsázkou říct, že autor místy provádí jakousi doxografii doxografie.) Je třeba uvážit, že i přes fundamentální nejistotu textové evidence může být vypracovávání jednoznačnějšího stanoviska přínosné, neboť nejenže čtenáři umožní učinit si jasný názor, nýbrž jednoznačné řešení může vést k plodné konfrontaci různých interpretací a hledisek, a tak vposled k novému či definitivnějšímu poznání. – Z čtenářského hlediska představuje určitý problém i formální stránka kapitoly o Anaximandroví. Vzhledem k tomu, že autor tuto kapitolu dále nijak viditelně nečlení, tak čtenář, který není odborníkem na danou problematiku, ztratí velmi rychle veškeré souvislosti. Zvláště konec kapitoly, kde autor rozebírá možné významy pojmu *to apeiron*, by bylo vhodné rozdělit do podkapitol, což by čtenáři umožnilo učinit si jasný přehled, v jakých různých významech je tento pojem přesně používán (srv. v prostorovém, časovém významu atd.).

V souvislosti se Simplikiovým referátem lze dát k zamyšlení ještě tři věci:

1) V autorově pojetí slouží rozbor Simplikiova referátu jako východisko pro interpretaci Anaximandrova myšlení jako takového. Takový přístup je bezesporu metodologicky velmi dobře ospravedlnitelný a má i svou určitou eleganci. Právě tento referát se – jakožto nejlépe zachovaný přepis Theofrastova originálu – zdá podávat nejdůležitější informace o Anaximandrovu myšlení. Na druhou stranu lze uvážit, zda by nebylo vhodnější postupovat chronologicky – tj. nejprve důkladně rozebrat Aristotela a následně tzv. doxografie. Autor se sice Aristotelovi důkladně věnuje, avšak tím, že je toto pojednání podřízeno Simplikiovu referátu, může poněkud zaniknout klíčová role aristoteléské optiky pro traktování předsókratů u ostatních doxografů. S tím souvisí i to, že by v práci mohla být

jasněji rozebrána struktura doxografické literatury. Autor se pochopitelně o vztazích doxografické literatury zmiňuje, ale vždy jen v souvislosti s daným místem či problémem, takže čtenář, který není s danou problematikou blíže obeznámen, by si o její závažnosti udělal jen stěží představu.

2) S pojmáním Anaximandra prizmatem Simplikiova referátu souvisí též důležitost tradičně připisovaná pojmu *to apeiron*. Autor ve shodě s většinou interpretů (kteří stejně jako on vychází ze Simplikiova referátu) předpokládá, že pojem *to apeiron* je Anaximandrův autentický pojem, přičemž zároveň rozebírá víceméně všechny možnosti, jak tomuto pojmu mohl Anaximandros rozumět – neopomene ani zmínit možnost, že tento termín je až pozdější projekcí. Podíváme-li se ovšem na problém *to apeiron* poněkud s odstupem, zdá se být evidentní, že pojem *to apeiron* je v doxografické tradici pojímán jako látkový princip či příčina. Jestliže však *to apeiron* jakožto látkový princip působí nevěrohodně, je pochopitelně legitimní tázat se, co mohlo být autentickým významem tohoto pojmu. Zdá se, že Anaximandros mohl adjektivem *apeiros* označovat buď jakousi počáteční masu, z níž vychází kosmogonie, anebo neomezené časové kontinuum. Je takřka vyloučeno, aby *to apeiron* bylo nějakým metafyzicko materiálním *principem*, jenž nějak souvisí se současným světem (řídí ho, svět z něj nějak stále vychází atd.) – jak to sugeruje právě aristotelsko peripatetický pojem *to apeiron*.

3) Při rozboru domnělého přímého citátu z Anaximandra by možná stálo za to uvážit, zda se skutečně jedná o přímý citát anebo pouze o parafrázi. Je pravda, že v literatuře se pravost tohoto citátu běžně přijímá, nicméně může být poněkud znepokojující, že i v nejminimalističtější verzi tohoto zlomku (*kata to chreón ... tés adikias*) se – jak např. konstatuje Ch. Kahn – nachází dva obraty, které jsou jinak doložitelné teprve ve druhé polovině pátého století (vazba *didonai dikén* a slovo *adikia*). Kahn tuto skutečnost přechází tím, že Anaximandrův zlomek coby přímý citát považuje za první doklad výskytu obou obrátů (srv. Ch. H. Kahn, *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, NY 1960, s. 169). To je ovšem poněkud kruhový argument: jestliže totiž víme, že se jedná o přímý citát, pak se může jednat o první doklad obou obrátů; jestliže však nebudeme neproblematicky předpokládat, že se jedná o přímý citát, může fakt, že lze oba obraty doložit až v druhé polovině pátého století, sloužit zase jako důkaz, že se nejedná o přímý citát.

Celkově lze konstatovat, že práce je velmi fundovaným rozbohem zvolené problematiky. Vznesené připomínky mají sloužit především jako poznámky k autorovu

celkovému interpretačnímu přístupu a umožnit mu, aby si vytříbil a upevnil své stanovisko.
Práci plně doporučuji k obhajobě.

V Olomouci, 5. 6. 2007

Pavel Hobza, Ph.D.